

*Agnieszka Piela**

O FRAZEOLOGII W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO Z XIX I POCZĄTKU XX WIEKU

ABOUT PHRASEOLOGY IN POLISH LANGUAGE DICTIONARIES FROM THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Various factors contribute to the limited research into historical phraseology. Lexicographic sources are one of these factors. The problem is not only an incomplete material base but also various methods of documenting phraseologies. The considerations of this article are dedicated to the characteristics of how phraseology has been registered in the selected historical Polish language dictionaries such as: *The Dictionary of Polish Language* by Samuel Bogusław Linde, the so-called *Vilnius Dictionary* and *The Warsaw Dictionary*.

Keywords: diachrony, phraseology, historical dictionaries of the Polish language

Słowa kluczowe: diachronia, frazeologia, historyczne słowniki języka polskiego

Słownik jest w pewnym znaczeniu
potencjalnym źródłem wszelkiej wiedzy o języku
[Doroszewski, 1954, s. 54]

W polskiej lingwistyce od kilkudziesięciu lat obserwuje się marginalność studiów poświęconych dawnej warstwie frazeologicznej. Potrzebę wnikliwych badań nad historią polskiej frazeologii akcentowało już wielu wybitnych językoznawców. Marian Kucala w 1973 roku postulował, by zająć się frazeologią diachroniczną, bo: „Tutaj jest [...], jeżeli nie wszystko, to w każdym razie bardzo dużo do zrobienia” [Kucala, 1973, s. 184]. Stanisław Skorupka w 1985 roku pisał, że „[...] nie można zaniedbywać badań historycznych w zakresie frazeologii”, ponieważ

* Zakład Leksykologii i Semantyki, Instytut Języka Polskiego im. Ireny Bajerowej, Uniwersytet Śląski, Plac Sejmu Śląskiego 1, 40-032 Katowice; e-mail: agapie@o2.pl.

mają one nie mniejsze znaczenie w dziejach języka niż historia wyrazów i ich form [Skorupka, 1985, s. 14], a trzy lata później zachęcał, by „[...] więcej uwagi poświęcić historii frazeologii, tak pięknie zainicjowanej przez Antoniego Krasnowolskiego [...]” [Skorupka, 1988, s. 14]. Mieczysław Basaj w 1998 roku konstataował, że „[...] badania nad poświadczoną w zabytkach językowych najstarszą frazeologią słowiańską znajdują się dziś jeszcze w powijakach” [Basaj, 1998, s. 249].

Mimo że od tych postulatów minęło już sporo czasu, ciągle odnosi się wrażenie, że studia nad frazeologią diachroniczną sytuują się na obrzeżach dociekań historycznojęzykowych. Co prawda obecnie można zauważyć wzrost zainteresowania omawianą dziedziną, mamy przecież różnego typu opracowania historyczno-etymologiczne związków frazeologicznych, ale są to na ogół prace niemające charakteru syntetycznego, nie ukazują one stanów frazeologii w poszczególnych okresach rozwojowych polszczyzny [Basaj, 1988, s. 185–191; 1998, s. 249; Chlebda, 2001b, 178–206].

Badania starej warstwy frazeologicznej są z różnych powodów rzadkie, niedostateczne. Niewątpliwie najpoważniejszym utrudnieniem jest brak wypracowanych założeń teoretyczno-metodologicznych. Podkreślić należy, że na połączenia wyrazowe pochodzące z wieków minionych często patrzy się z punktu widzenia współczesnych koncepcji frazeologicznych. Do tego dochodzą trudności wynikające z braku kompetencji językowej w odniesieniu do historycznego materiału frazeologicznego [Basaj, 1998, s. 251; Janowska, Pastuchowa, 1995, s. 11–19; Jawór, 2009, s. 57–63]. Niemalą barierą w studiach nad frazeologią diachroniczną stanowią również źródła leksykograficzne. Problem leży nie tylko w niekompletnej bazie materiałowej, ale również w samym sposobie notacji związków wyrazowych. Ich niejednolita i niekonsekwentna rejestracja poważnie utrudnia ekscerpcję historycznego materiału frazeologicznego.

Okazuje się, że wobec braku różnego typu źródeł poświęconych wyłącznie dawnym połączeniom wyrazowym, w diachronicznym opisie frazeologii zmuszeni jesteśmy korzystać z historycznych słowników ogólnych polszczyzny¹. Zazwyczaj kanon źródeł stanowią tu: *Słownik staropolski*, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, *Słownik języka polskiego* Samuela Bogusława Lindego [SL], *Elektroniczny słownik polszczyzny XVII i I. połowy XVIII wieku* (też jego kartoteka),

¹ W opisie dawnej frazeologii posilkujemy się innymi opracowaniami, na przykład słownikami gwarowymi, etymologicznymi. Czasem sięgamy do źródeł materiałowych innych języków słowiańskich. Pewien zasób frazeologii historycznej to jednostki ogólnosłowiańskie, pochodzące z jednego, wspólnego Słowianom źródła. Dotarcie do tego zasobu możliwe jest przez studia porównawcze.

tw. *Słownik wileński* [SWil], tzw. *Słownik warszawski* [SW] oraz *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego [SDor]. Doprecyzuję, że przez słowniki historyczne rozumiem źródła rejestrujące stan historyczny polszczyzny, niezależnie od czasu ich powstania. Nie bez znaczenia jest tu jednak fakt, iż część słowników rejestrujących dawną warstwę frazeologiczną powstała w XX wieku. Jest to ważne nie tylko z uwagi na sposób dokumentowania dawnych frazeologizmów, ale również z powodu ich pojmowania czy definiowania.

Niniejsze rozważania poświęcone zostaną charakterystyce sposobów rejestracji frazeologii w tak zwanym okresie praktycznego jej uprawiania (szerzej na ten temat w dalszej części artykułu). Zauważyć należy, że uwagi dotyczące dokumentowania frazeologii w poszczególnych leksykonach rozproszone są po wielu publikacjach, w dodatku są to informacje podawane okazjonalnie, zazwyczaj na marginesie rozważań stanowiących centrum zainteresowań ich autorów. W artykule pod uwagę wezmę sposoby notacji związków wyrazowych w SL, SWil oraz SW². Nie jest to wybór przypadkowy, słowniki te powstały bowiem jeszcze przed rozkwitem polskiej myśli frazeologicznej. Poza tym stanowią one dobry przykład zmagania się ich autorów z porządkowaniem ogromnego materiału frazeologicznego. Przyjmuje się, że systematyczne opracowanie i przedstawianie frazeologii, oparte na założeniach teoretycznych, wyznacza wydany w latach 1958–1969 *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego³ [SDor]. Powstałe po tym czasie większe opracowania słownikowe, zarówno ogólne, jak i specjalistyczne (np. słowniki języka pisarzy, frazeologiczne), bazują na ustaleniach przyjętych w jedenastotomowym dziele⁴.

Zarysowane wyżej ograniczenia w studiach nad zamierzczłymi jednostkami wyrazowymi sprawiają, że badacze frazeologii diachronicznej znajdują się w dość trudnym położeniu. Paradoksalnie bowiem nawet źródła służące pogłębieniu

² W artykule nie poruszam wątku opierania badań frazeologii historycznej tylko na materiale słownikowym. Na ten temat wypowiedziałam się w innym miejscu [Piela, 2016: 14]. Nie zastanawiam się też nad zasadnością oceny stopnia zespolenia wyrazów w związek frazeologiczny – polegam na kompetencji słownikarzy z przeszłości.

³ Teoretyczne porządkowanie frazeologii wyznacza początek lat pięćdziesiątych XX wieku. Wówczas powstały opracowania metodologiczne (klasyfikacja związków sformułowana przez S. Skorupkę) i materiałowe (słowniki *stricte* frazeologiczne). W artykule nie omawiam rozwoju polskiej frazeologii dwudziestowiecznej [na ten temat zob. m.in.: Skorupka, 1982, s. 233–237; 1985, s. 7–15; 1988, s. 7–14; Chlebda 2001a, s. 155–165; 2001b, s. 178–206; Ignatowicz-Skowrońska, 2004, s. 109–119; Jawór, 2009, s. 57–67].

⁴ Na przykład *Słownik polszczyzny XVI wieku*, *Słownik języka polskiego* pod red. Szymczaka, *Słownik języka Adama Mickiewicza*, *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska* czy *Słownik frazeologiczny języka polskiego* S. Skorupki. Dodam, że słownik Skorupki przez niektórych badaczy uważany jest za dzieło już historyczne. Podobnie zresztą traktowany jest SDor.

wiedzy na temat historii frazeologizmów stanowią jedną z okoliczności utrudniających prowadzenie badań nad dawnymi konstrukcjami słownymi. Przyczyn tego stanu rzeczy można upatrywać w samym sposobie pojmowania frazeologii w historii polskiej leksykografii. O tym, że frazeologię rozumiano niegdyś inaczej, przekonują jej dawne definicje. Na gruncie języka polskiego wyraz *frazeologia* został odnotowany w połowie XIX wieku – dość późno, zwłaszcza że w europejskiej literaturze słownikowej termin ten był używany od XVI wieku [Skorupka, 1988, s. 9]. Po raz pierwszy odnotował go SWil w dwóch znaczeniach: ‘budowa okresów, zdań, szykowanie wyrazów’ oraz ‘sposób gładkiego wystawiania się przy ubóstwie myśli’. Tę definicję powtórzył SW – ‘budowa okresów, zdań, szykowanie wyrazów; sposób mówienia, wysłowienie, dykcja, styl’ oraz ‘sztuka gładkiego mówienia o niczym; czcza gadanina, blaga’⁵. Dopiero w *Słowniku języka polskiego* Trzaski, Everta i Michalskiego pod redakcją Tadeusza Lehra-Splawińskiego frazeologia definiowana jest nie tylko jako ‘budowa zdań’, ‘zbiór górnolotnych słów bez treści [...]’, ale i ‘zasób wyrażen, zwrotów właściwych jakiemuś językowi, narodowi, człowiekowi’ [Skorupka, 1988, s. 9–10]. Takie rozumienie podają już późniejsze słowniki ogólne języka polskiego (por. podstawową definicję frazeologii w SDor: ‘zasób wyrażen i zwrotów właściwych danemu językowi’, ‘dział językoznawstwa, nauka o związkach frazeologicznych’). Przytoczone definicje potwierdzają, że dawniej frazeologię traktowano jako składnik słownictwa, sposób wypowiedzania się, styl wypowiedzi, sztukę właściwego łączenia słów. Bez wątplenia takie jej pojmowanie rzutowało na sposób dokumentowania związków wyrazowych w słownikach języka polskiego.

Stanisław Skorupka wyszczególnia dwa okresy w rozumieniu frazeologii w historii rodzimej leksykografii: pierwszy z nich sięga czasów staropolskich, drugi przypada na koniec XIX wieku i trwa przez kolejne stulecie. Ów podział zasadza się na umownym traktowaniu frazeologii jako kształtującej się dyscypliny językoznawczej [Skorupka, 1988, s. 7]. Pierwszy okres to tak zwane praktyczne wyodrębnianie i uprawianie frazeologii: w słownikach uwzględnia się różnego typu połączenia wyrazowe mniej lub bardziej zleksykalizowane, ale się ich nie nazywa. Drugi okres nieprzypadkowo wyznacza koniec XIX wieku – istotny jest tu 1898 rok⁶. Powstaje wówczas pierwszy słownik z określeniem „frazeologicz-

⁵ Por. też dawne znaczenie słowa *frazeolog*: ‘gładkimi frazesami mówiący lub piszący przy ubóstwie myśli’ [SWil], ‘osoba wyrażająca się gładkimi zdaniami przy ubóstwie myśli [...], blagier, paliwoda’ (synonimy: *frazer, frazesista, fraześnik*) [SW], ‘człowiek operujący wypowiedziami pozbawionymi głębszej treści, wygłaszający frazesy’ [SDor].

⁶ Pod koniec XIX wieku ukazała się *Księga przysłów polskich i zwrotów przysłowiowych* Samuela Adalberga (1894 r.). Kontynuacją tego dzieła jest *Nowa księga przysłów i wyrażen przy-*

ny” w tytule. Mowa o dziele Antoniego Krasnowolskiego pt. *Słowniczek frazeologiczny. Poradnik dla piszących* [SF]. W *Przedmowie* do niego Krasnowolski wypowiedział się na temat dotychczasowego traktowania frazeologii w źródłach leksykalnych. Twierdził, że „Zwykle słowniki traktują frazeologię zbyt skąpo [...]”, i dlatego – jak pisał dalej – „Z istniejących słowników w pracy tej niewiele korzystałem; czerpałem głównie z literatury i mowy potocznej, a także z praktyki nauczycielskiej” [SF, s. V–VI].

Niektórzy badacze jednak w innym dziele widzą pierwszy słownik frazeologiczny języka polskiego. Mowa o pochodzącym z początku XIX wieku kilkunastotomowej pracy Alojzego Osińskiego *Bogactwa mowy polskiej*⁷. Słowa pochwalne Onufrego Kopczyńskiego na temat przykładowych haseł ze słownika Osińskiego wyjaśniają, dlaczego to właśnie dzieło pretenduje do miana pierwszego polskiego słownika frazeologicznego:

Po dojrzałym i powtórzonym czytaniu tego dzieła, i porównaniu go z innymi w tym rodzaju, śmiało powiedzieć można: że gdy wszyscy Słownikarze uważają i opisują każdy wyraz osobno wzięty, stawiają go niby w stanie natury: *Osiński*, uważając i malując też wyrazy łącznie: stawia je niby w stanie Towarzystwa, a to w wielkim zamiarze wymowy, aby jeden drugiemu dodawał już zrozumiałości, już ozdoby [...] [*Pochwały X. Onufrego Kopczyńskiego*]⁸.

Niezależnie od tego, które dzieło uznamy za pierwszy słownik frazeologiczny języka polskiego, trzeba zauważyć, że u progu XIX wieku i jeszcze pod jego koniec wyraźnie odczuwano brak osobnego opracowania poświęconego wyłącznie związkom wyrazowym. Początki kształtowania się praktyki leksykograficznej, polegającej na wydzielaniu i dokumentowaniu konstrukcji wyrazowych, sięgają jednak czasów odległych. Związki frazeologiczne były uwzględniane już w najstarszych dykcyonarzach. Potwierdzają to słowniki dwu- i wielojęzyczne, które zawierały pod artykułami hasłowymi połączenia wyrazowe związane z danym hasłem, na przykład *Lexicon latino-polonicum* Jana Mączyńskiego (Królewiec 1564), *Thesaurus polono-latino-graecus* Grzegorza Knapskiego (Kraków 1621),

słowiowych polskich pod redakcją Juliana Krzyżanowskiego. Z uwagi na materiał zawarty w tych zbiorach zalicza się je do dziedziny frazeologii [Skorupka, 1982, s. 236; 1988, s. 11].

⁷ Nieukończony słownik Osińskiego zachował się w rękopisie. Tylko niektóre hasła ogłoszono drukiem, np. *Iza* i *nadzieja* (Wilno 1835). W internecie dostępna jest elektroniczna wersja *Bogactwa mowy polskiej*, udostępniona zarówno w formie zdigitalizowanych rękopisów, jak i elektronicznych edycji poszczególnych artykułów hasłowych – <http://www.osinski.ibi.uw.edu.pl> (dostęp: 27.01.2018).

⁸ Tekst *Pochwały X. Onufrego Kopczyńskiego* w całości przytacza J. Siwkowska [1953, s. 22–28].

Nowy dykcjonarz to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski Michała Abrahama Troca (Lipsk 1764) czy tak zwany słownik Daneta-Koli (Warszawa 1743–1745)⁹.

W dziele Mączyńskiego występuje sporo przysłów i zwrotów, autor tłumaczył bowiem nie tylko pojedyncze łacińskie wyrazy, ale i całe połączenia wyrazów, ich zestawienia (np. *Głuchy rychlej się z głuchym zmówi; Plwać w kaszę; Piszczą mi zęby na to* ‘mam na to wielką ochotę’) [Urbańczyk, 1991, s. 23]. Knapski rejestrował związki wyrazu z innymi, podając przy tym ich łacińskie odpowiedniki, a także praktyczne wskazówki dotyczące przekładu i przestrzegając przed dosłownym tłumaczeniem zwrotów łacińskich (np. *Beneficio tuo vivo* nie tłumaczyć: *Dobrodziejstwem twym żyję*, ale: *Tobiem żywot powinien, Tyś mię od śmierci zachował*) [Puzynina, 1961, s. 161]. Słownik Troca zawiera nie tylko pokaźną liczbę przysłów, ale i różnego typu utarte połączenia, które podawane są z odpowiednikami francuskimi i niemieckimi (nie zawsze są to dokładne odpowiedniki wyrażań polskich, np. francuskie wyrażenie: *barbe a triple étage* dosł. ‘trzeci podbródek’, polskie to: ‘mieć drugi podbródek’ [por. Kępińska, 2011]). Dykcjonarz francusko-łacińsko-polski Daneta-Koli obejmuje frazeologię, choć w znacznej części notowane są tu francuskie wzory naszych zwrotów frazeologicznych, na przykład: *wzrok stracić od płaczu – perdre les yeux à force de pleurer; mieć smak, upodobanie, ochotę do czego – avoir du goui pour les choses* [Urbańczyk, 1991, s. 31].

Początek XIX wieku to ważny okres w historii polskiej leksykografii. Wyszedł wówczas w Warszawie *Słownik języka polskiego* (1807–1814) Samuela Bogusława Lindego. Wielu badaczy podkreśla przelomowość tego dzieła. Różni się ono zasadniczo od wszystkich dawniejszych leksykonów – to pierwszy ogólny słownik historyczny i objaśniający mowy polskiej. Jest on nowatorski, jeśli chodzi o dokumentację frazeologii. Od Lindego bowiem datuje się współczesny kształt artykułu hasłowego w zakresie opracowania wyrazu pod względem semantycznym i frazeologicznym [Walczak, 1997, s. 160]. Przyjmuje się, że podwaliny polskiej myśli leksykograficznej i w pewnym sensie też frazeologii stworzył właśnie Linde [Skorupka, 1981, s. 57; 1988, s. 8–9]¹⁰.

Na temat słownika Lindego powstało wiele artykułów, ale wśród nich trudno znaleźć prace poświęcone wyłącznie frazeologii. Na ten temat pisały trzy badaczki: Erika Ehegoetz [1981, s. 95–103], Alicja Nowakowska [1995, s. 32–39] oraz Bożena Matuszczyk [2001, s. 163–168]. We wszystkich wymienionych tekstach

⁹ O s frazeologizowanych połączeniach wyrazowych w słownikach Mączyńskiego, Knapkiego i Troca wspomina Bogdan Walczak [1997, s. 158–159].

¹⁰ Jednym ze źródeł frazeologii w dziele Lindego są wcześniejsze słowniki zawierające wyrazy polskie. Linde sięgał między innymi do Mączyńskiego, Knapkiego czy Troca.

podkreśla się, że Linde był świadom odrębności znaczeniowej połączeń wyrazowych, jednak w bardzo różny sposób wydzielał i objaśniał materiał frazeologiczny. Często zarzuca mu się, że „[...] znaczenia samego hasła nie są oddzielone od znaczeń związków frazeologicznych, że zostały w nich częściowo zagubione” [Doroszewski, 1954, s. 27]. Pamiętać jednak trzeba, że Linde opracowywał materiał frazeologiczny w okresie dopiero co rodzącej się praktyki leksykograficznej oznaczania połączeń wyrazowych. Oto ważniejsze kwestie dotyczące rejestracji frazeologizmów w omawianym źródle:

1) w ramach artykułu hasłowego brak ustalonego porządku alfabetycznego dla związków frazeologicznych, co utrudnia orientację w obszernym materiale frazeologicznym;

2) związki wyrazowe zazwyczaj wyróżniane są znakiem paragrafu lub myślnikiem (czasem połączeniem obu tych znaków w obrębie jednego hasła); niekiedy jednostki frazeologiczne są numerowane albo opatrzone literami, na przykład: § *Gęba u niego jak cholewa* = pijanica wielki. *Cn. Ad.* 841 (hasło *cholewa*); – *Bóty żelazne* = kajdany, okowy (hasło *bót*); 6) *fig. Drą sobie oczy* = nienawidzą się (hasło *drzeć*); – e) *Brać na borg, na kredyt, borgować* (hasło *brać*)¹¹;

3) uwzględnia się różne znaczenia frazeologizmu (zwykle są one wyróżnione literami), na przykład: § *Całą gębą, całem gardłem* = a) głośno. *Fig. całą gębą* = b) w ostatnim stopniu (hasło *cały*);

4) podaje się albo podstawową formę frazeologizmu (bezokolicznik czasownika, mianownik rzeczownika), albo przytacza jego kontekstowe użycie (z osobową formą czasownika); czasem dokumentuje zarówno ogólną, bezokolicznikową postać frazeologizmu, jak i stosowny cytat, na przykład: – *Fig. transl. charakter w nogach* = dobry do dania drapaka (hasło *charakter*); *Chodzić po niebie* = nie brać rzeczy jak się należy (hasło *chód*); – *Nie bito go w ciemię. Teat.* 1. b. 47. (nie głupi) (hasło *ciemie*); – *fig. Pocałował nóżki* = umknął, uciekł, *ob.* pocałować (hasło *całować*); – *Czynić sobie żarty, śmiechy z czego, stroić żarty.* Tyś sobie ze mnie śmiechy czyniła zdradliwe. *Past. F.* 109 (hasło *czynić*);

5) związki wyrazowe nie są wyróżniane specjalnym kwalifikatorem – w przeciwieństwie do przysłów (por. *przysł.* czy *prov.*, tj. *proverbium*); stosowane są jednak pewne kwalifikatory wobec frazeologii, która opiera się na znaczeniu metaforycznym, na przykład: *transl., tr. (translate), fig., figur.* (figurce, figurycznie), też: *moral.*, czasem kwalifikatory są łączone, na przykład: *fig. moral., transl. fig.*, na przykład: § *transl. Wszystko idzie na bakier* = na opak, krzywo, źle

¹¹ W artykule zachowuję notację frazeologizmów (wszelkie znaki, skróty, ortografię) przyjętą w danym słowniku historycznym (SL, SWil, SW).

(zob. hasło (*na*) *bakier*); § *fig. tr. stawić komu abszach*, stawić mu się, odkazać mu się (hasło *abszach*)¹²;

6) znaczenia związków wyrazowych nie są pod względem graficznym jednakowo sygnalizowane; definicje zazwyczaj podawane są po przecinku lub znaku równości, czasem mają znak równości i dodatkowo nawias, na przykład: *Słowo dać*, słownie przyrzekać; *dać w gębę, po gębie, po uchu* = bić (hasło *dać*); *Czysty jak bursztyn* (= bez skazy) (hasło *bursztyn*);

7) połączenia frazeologiczne objaśniane są w różny sposób: najczęściej podaje się synonimiczne związki frazeologiczne albo objaśnia ich znaczenia za pomocą pojedynczych wyrazów (czasem stosuje się obie metody), na przykład: *Fig. w garść chuchać; ślinkę połykać, łapę lizać, postradać nadziei* (hasło *chuch!*); *Chodzić z zadartym nosem* = pysznić się (hasło *chód*); *Chmielu narobił* = pogmatwał, poplątał, pomieszał (hasło *chmiel*); *Dać na kogo baczenie* = mieć kogo na oku, pilnować go (hasło *baczenie*) [podkr. moje – A.P];

8) pod różnymi artykułami hasłowymi stosuje odsyłacz *ob.* (obacz) czy *cf.* (*confer*), aby nie powtarzać frazeologizmów; objaśnienie frazeologizmu znajduje się pod wyrazem, do którego jest odesłanie, na przykład: *Budzona pieśń, pieśń budząca ob.* Ejnał, Hejnał; – *Dać drapak ob.* Drapak;

9) związki frazeologiczne bywają wykorzystywane do wyjaśniania semantyki pojedynczych wyrazów, na przykład: *buzować* ‘dać komu po nosie, groźnie go łajac, ostro bardzo karać’; *bzdurzyć* ‘pleść troje niewidy’ [podkr. moje – A.P].

Mimo że Linde w opracowywaniu materiału frazeologicznego nie zawsze był konsekwentny, to jego słownik jest świadectwem dążności, by w artykułach hasłowych odróżnić znaczenia samych wyrazów od całościowej semantyki połączeń wyrazowych.

Kolejny słownik ogólny, którego stan w zakresie frazeologii jest tu przedmiotem opisu, ukazał się w Wilnie w 1861 roku. Powszechnie wiadomo, że podstawowym źródłem materiałowym SWil było dzieło Lindego, nic zatem dziwnego, że zależność obu słowników jest olbrzymia. W związku z podręcznym charakterem SWil materiał przykładowy został w nim z konieczności ograniczony do minimum: cytaty przejęte z Lindego zostały skrócone i pozbawione źródeł. Rzutowało to nie tylko na sposób dokumentacji znaczeń wyrazów, ale i związków wyrazowych. Większość przykładów Lindego została zredukowana do wyrażeń, zwrotów i fraz, co miało jednak uzasadnienie, gdyż zapewniało

¹² Linde niekiedy używa skrótu *phras.* (*phrases*), nie służy on jednak do wyróżniania frazeologizmów, por. definicję wyrazu *fraza/frazesa*: ‘w gramatyce i w krasomowstwie znaczy sposób mówienia’.

materiałowi egzemplifikacyjnemu typowość, o którą zabiegali autorzy słownika [Walczak, 1991, s. 65, 74, 86].

Baza materiałowa w SWil jest oczywiście bogatsza niż ta, którą zawarł w swoim dziele Linde. Została rozszerzona o teksty pochodzące z pierwszej połowy XIX wieku, a więc o leksykę i frazeologię Lindemu nieznaną. Na uwagę zasługuje notacja frazeologii kolokwialnej, nie zawsze konsekwentnie wyróżnianej kwalifikatorem: *popolity*. SWil jest też bogatym źródłem frazeologii ludowej i regionalnej, zwłaszcza kresowej (wiele połączeń tego typu występuje z kwalifikacją *provincjonalny*).

Bogdan Walczak w monografii poświęconej SWil wskazuje na wyraźny postęp autorów słownika w zakresie opracowania artykułów hasłowych. Przede wszystkim docenia uporządkowanie w obrębie haseł: wyodrębnianie znaczeń wyrazów przez ich numerowanie zapewniło artykułom hasłowym przejrzystość, której często brak słownikowi Lindego. To przyniosło również pewien porządek w zakresie notacji frazeologii, w wielu bowiem wypadkach związki wyrazowe są lepiej wyróżniane: po każdej definicji znaczeniowej wyrazu następują odnoszące się do danego znaczenia przykłady użycia i odnośne związki frazeologiczne z objaśnieniami i przykładami [Walczak, 1991, s. 23, 45–46].

Dodać trzeba, że w literaturze przedmiotu niewiele mówi się na temat sposobów rejestracji związków wyrazowych w SWil. Ten problem zarysował Piotr Fliciński w artykule *Frazeologia w Słowniku wileńskim – rekonosans* [Fliciński, 2006, s. 69–79]. Z oglądu wybranego ze SWil materiału frazeologicznego wynika, że połączenia wyrazowe są tu dokumentowane w następujący sposób:

1) forma frazeologizmu bywa ogólna, bezokolicznikowa, albo osobowa dla czasownika, czasem formą związku jest skrót cytatu, na przykład: *Nie mieć mózgu w głowie*, *fig.* być głupim (hasło *mózg*); *Buty pić chcą* t. j. dziurawe (hasło *but*); *Serce jej jak austerja* t. j. kto chce, łatwo je zdobędzie (hasło *austerja*)¹³;

2) zdarza się, że związek bywa „utopiony” w cytacie, jest elementem ilustracji źródłowej, por. połączenie *biblioteka chodząca* zawarte bezpośrednio w kontekście: *Męża tego zwali kroniką, albo biblioteką chodzącą* (hasło *biblioteka*)¹⁴;

¹³ Pełny cytat podaje Linde: „Serce jej jak austeria, kto chce to zajeżdża, popasie, i prędzej jeszcze wyjeżdża” (Teatr. 55, b. 37). Danuta Buttler [1993, s. 83] zauważa, że pierwotny kształt frazeologizmu w SWil jest czasem modernizowany, tj. dostosowywany do nawyków językowych użytkowników polszczyzny XIX wieku, na przykład: *czapkę zapuścić na uszy*, *czapkę natłoczyć na oczy* ‘nie chce słyszeć, widzieć’ → *czapkę nasunąć na uszy (oczy)*; *zaśpiewać komu niemiłą piosenkę* → *zaśpiewać komu arie* ‘powiedzieć prawdę prosto w oczy’.

¹⁴ Tego typu jednostki najtrudniej ekscerpować (przykład podaje za P. Flicińskim). Współczesny odpowiednik tego związku to *chodząca kronika*, *encyklopedia* ‘człowiek znający coś perfekcyjnie, wszechstronny erudyta’ [USJP].

3) związki wyrazowe wyróżniane są różnymi kwalifikatorami, na przykład: *fig.* (figurycznie), *przen.* (przenośnie); *posp.* (pospolity); czasem kwalifikatory ekspresywno-stylistyczne zastępowane są skrótem *zam.* (zamiast) lub *in.* (inaczej); zdarza się też łączenie kwalifikatorów (dla przysłów stosowany jest odrębny kwalifikator, tj. *przys.*), na przykład: *fig.* – *Nogi mieć jak badyle* t. j. długie i cienkie (hasło *badyl*); *posp.* *Kitę odwalił* t. j. życie zakończył (hasło *kita*); *Ma kielbki we lbie, fig. zam.* chytry, przebiegły; uparty (hasło *kielb*);

4) wprowadzanie definicji odbywa się najczęściej za pomocą skrótu: t. j. (to jest); czasem tłumaczenie związku jest po przecinku lub średniku; niekiedy związek jest jednocześnie zdefiniowany i zilustrowany cytatem, na przykład: *Piękny jak anioł* t. j. nader piękny (hasło *anioł*); *fig. Szaleć z miłości*, kochać do zapomnienia się (hasło *miłość*); *fig. Kopać pod kim miny*; używać podstęp, aby kogo na nieszczęście narazić (hasło *mina*); *Bańka na wodzie* t. j. coś mdłe, kruche, nietrwałe. *Człowiek jest jak bańka na wodzie* (hasło *bańka*);

5) definicje związków wyrazowych są najczęściej realnoznaczeniowe, uzupełniane definicjami synonimicznymi (nie zawsze jednak frazeologizmy są definiowane); por. przywołane definicje frazeologizmów w powyższych punktach;

6) związki frazeologiczne pełnią niekiedy funkcję definicji synonimicznych innych jednostek, na przykład: *smalić 3) = cholewki do panny*; *posp.* Umizgać się do niej, służyć jej, stroić koperczaki.

Na podstawie poczynionych obserwacji można wskazać podobieństwa i różnice w sposobie rejestracji jednostek frazeologicznych zawartych w SWil i SL. Na pewno w wieloautorskim źródle przestrzegany jest większy porządek w sposobie podawania związków wyrazowych. W SWil zmodyfikowano też kształt ich definicji – „[...] udatnie je skrcając, nadano im kształt filologiczny” [Fliciński, 2006, s. 78].

Na początku XX wieku w Warszawie zaczęto wydawać *Słownik języka polskiego* redagowany przez Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego¹⁵. Słownik warszawski przynależy jeszcze do tak zwanego praktycznego okresu wyodrębniania frazeologii, mimo że jego pierwszy tom ukazał się w 1900 roku, a ostatni w 1927. Wbrew powszechnemu zwyczajowi SW nie został opatrzony wstępem zawierającym charakterystykę założeń i metod

¹⁵ Na początku XX wieku ukazuje się *M. Arcta Słownik staropolski* opracowany przez Antoniego Krasnowolskiego i Władysława Niedźwiedzkiego [SstpA], zawierający 26 000 wyrazów i wyrażeń używanych w dawnej mowie polskiej. Dzieło w niewielkim stopniu jest przydatne w badaniach dawnej frazeologii, gdyż materiał frazeologiczny jest w nim marginalny, por.: *tetrykowata cera* ‘twarz zimna, mina obojętna’, *górką chodzić* ‘wynosić się, zadzierać nosa’, *kliszkę wziąć* ‘trafić na przeszkodę’, *pisarska służba* ‘obowiązki pisarza’, *płat w płat dawać* ‘sprzedawać’.

pracy twórców słownika. O tym, jakie zadania są realizowane w słowniku, dowiadujemy się z ogłoszonego w 1876 roku w Krakowie tekstu Jana Karłowicza pt. *Przyczynki do projektu wielkiego słownika polskiego*. W przywołanej pracy Karłowicz sporo miejsca poświęcił frazeologii; na jej temat wypowiedział się w osobnym podpunkcie, tj. *Część druga: Pomysły o zasadach Wielkiego Słownika, Uwaga 3. Zbitki wyrazowe. Frazeologia* [Karłowicz, 1876, s. 15–20]. Autor obrazowo pisał o połączeniach wyrazowych – w jego terminologii były to: *zlewki, zbitki, zbitki znaczeniowe, zbitki wyrazowe, wyrażenia, grupy wyrazowe*. Tendencję wyrazów do łączenia się w grupy nazywał „chemicznym powinowactwem słów”. Jednym z zadań, jakie postawił przed „wielkim słownikiem”, było skrupulatne gromadzenie jednostek frazeologicznych:

Otóż Słownik winien starannie uwzględnić uwydatnienie tej ważnej strony budowy językowej. Obowiązkiem to jest wyłącznym Wielkiego Słownika, bo żadna nauka, żaden fach dotąd wyłącznie tą sprawą się nie zajmuje; a chociażby się zajmował, to zupełne, wyczerpujące zgromadzenie zasobu tego rodzaju, jedynie do Wielkiego Słownika należeć będzie i należeć powinno [Karłowicz, 1876, s. 18–19].

Słownik warszawski nie jest nowatorski w zakresie notacji frazeologii. Przyjęto tu zasady wydzielania związków wyrazowych stosowane we wcześniejszych leksykonach ogólnych:

1) przeważnie połączenia są rejestrowane pośród numerowanych znaczeń wyrazów; niektóre związki znajdują się wśród przykładów użycia wyrazu hasłowego, a znaczenia samego hasła są często pomieszane ze znaczeniami jego związków frazeologicznych [Doroszewski, 1954, s. 50; Adamiec, 2004, s. 61];

2) definicje związków podawane są najczęściej po znaku równości lub po znaku równości i w nawiasie, na przykład: *Sprawa haniebna* = gardłowa, kryminalna (hasło *haniebny*), *Figę wziąć* (= pójść z niczym, z kwitkiem) (hasło *figa*);

3) wobec frazeologizmów stosowane są różne kwalifikatory informujące o użyciu przenośnym lub nacechowaniu stylistycznym jednostek, na przykład: *żart.: zakon św. Adama* = małżeństwo (hasło *Adam*), *przen. żart. heblować bruki* = zbijać, szlifować (hasło *heblować*);

4) stosowanie kwalifikatorów nieliterowych typu: † (staropolskie), X (mało używane), [...] (gwarowe); są nimi wyróżniane nie tylko pojedyncze wyrazy, ale również związki frazeologiczne i ich znaczenia, na przykład: † *Pod laty* = w czasie, w doczesności; [*Po leciech*] = po wielu latach, po upływie wielkiego przeciągu czasu (hasło *lato*)¹⁶;

¹⁶ O kwalifikatorach w słownikach historycznych zob. B. Walczak [1988, s. 413–423].

5) stosowanie liter greckich (α , β) między innymi na oznaczenie wieloznacznych frazeologizmów, na przykład: *Przed laty* = α) dawnemi czasy, dawniej, niegdyś, ongi, β) *X* za wcześniej, przed czasem (hasło *lato*) czy (z kwalifikacją: *myśliwski*) *Na dym iść* = α) na wiatr, za węchem; β) (o dziku a. niedźwiedziu, łosiu) rzucać się na myśliwego po strzale chybionym a. będąc od strzału zranionym (hasło *dym*);

6) związki wyrazowe nie mają ustalonego kształtu dokumentacyjnego; podawane są albo w formie ogólnej (np. bezokolicznikowej dla zwrotów), albo osobowej; zdarza się, że nie są w ogóle wyszczególniane, tylko „utopione” w kontekście lub cytacie, na przykład: *Bez butów chodzić* = być w nędzy, w biedzie (hasło *but*), † *Koczek mu drą we łbie* = jest fanatykiem, *X Drą sobie oczy* = nienawidzą się (hasło *drzeć*), *Nie zapomnę ci tego do grobowej deski* (= do grobu, do śmierci) (hasło *deska*);

7) frazeologizmy są różnie definiowane: bywają wyjaśniane innymi połączeniami lub pojedynczymi wyrazami, czasem związki nie są wcale tłumaczone; odnośne przykłady użycia podawane są niekonsekwentnie, na przykład: *Buty komu szyc* (= dołki pod kim kopać) (hasło *but*), *przen. Bez brzytwy golić* = oszwabić, oćwiczyć, mydlić oczy: *Wierz mi, iż z panien tych każda bez brzytwy ogoli*. *Rej.* (hasło *brzytwa*), *Czerwony jak ćwik* (hasło *ćwik*).

W SW układ wielu haseł jest zbyt drobiazgowy, co „prowadzi do zamieszania i powtarzania się tych samych określeń lub zwrotów” [Doroszewski, 1954, s. 53]¹⁷. Rozbudowanie niektórych artykułów hasłowych poważnie utrudnia ekscerpcję materiału frazeologicznego – w gąszczu wielu znaczeń, przykładów czasem trudno się rozeznąć.

ZAKOŃCZENIE

Temat sposobów rejestracji związków wyrazowych w ogólnych słownikach należących do tak zwanego praktycznego okresu wyodrębniania i uprawiania frazeologii wymaga z pewnością głębszych badań. W artykule starałam się zwrócić uwagę na fakt, że źródła leksykograficzne stanowią jeden z czynników ograniczających studia nad historią frazeologii. Problemy w opracowaniu zamierzonych konstrukcji słownych pojawiają się już w momencie ekscerpcji materiału frazeologicznego. Gromadzenie pochodzących z przeszłości związków wyrazowych jest żmudne i pracochłonne w związku z różnymi praktykami ich dokumentacji [Jawór, 2009, s. 57]. Z poczynionych w tekście obserwacji

¹⁷ Zob. uwagi krytyczne Doroszewskiego na temat układu dwóch haseł w SW, tj. *chodzić* i *brać* [1954, s. 49–53].

wynika, że dawni słownikarze przejmowali przyjęte w poszczególnych leksykonach praktyki dokumentowania frazeologizmów, choć starali się udoskonalać (porządkować) sposób ich notacji. Stan rejestracji jednostek frazeologicznych w trzech omawianych słownikach wskazuje, że ich autorzy uprawiali frazeologię, wyodrębniając i definiując związki frazeologiczne, mimo braku podstaw teoretycznych z tej dziedziny wiedzy.

Akcentowałam na wstępie, że współczesne badania dawnej warstwy frazeologicznej opierają się głównie na historycznych słownikach ogólnych języka polskiego. Odczuwany brak różnego typu źródeł poświęconych wyłącznie frazeologii stawia frazeologów – jak pisał Wojciech Chlebda – „[...] w kłopotliwym położeniu, poważnie utrudniając całościowy ogląd rodzimej frazeologii i ocenę zachodzących w niej przemian” [Chlebda, 2001b, s. 178–179]. Trudno nie zgodzić się z tymi słowami.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Źródła¹⁸

- SDor – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- SF – GALLE Henryk, KRASNOWOLSKI Antoni, 1928, *M. Arcta Słownik frazeologiczny. Poradnik dla piszących*, wydanie 3, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa.
- SL – LINDE Samuel Bogumił, 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, reprint: Wydawnictwo Gutenberg Print, Warszawa 1994.
- SstpA – KRASNOWOLSKI Antoni, NIEDŹWIEDZKI Władysław, ok. 1920, oprac., *M. Arcta Słownik staropolski*, Warszawa, https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_Słownik_Staropolski (dostęp: 27.01.2018).
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, reprint: Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1952–1953 (tzw. *Słownik warszawski*).
- SWil – ZDANOWICZ Aleksander i in., red., 1861, *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Maurycy Orgelbrand, Wilno (tzw. *Słownik wileński*).
- USJP – DUBISZ Stanisław, red., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

¹⁸ Wykaz źródeł obejmuje wyłącznie słowniki, z których korzystałam. Dane bibliograficzne wymienianych w artykule leksykonów można znaleźć na przykład w książkach Stanisława Urbańczyka [1991], Tadeusza Piotrowskiego [2001], Piotra Żmigrodzkiego [2009] czy na stronie internetowej <http://www.leksykografia.uw.edu.pl> (dostęp: 27.01.2018).

BIBLIOGRAFIA

- ADAMIEC Dorota, 2004, *Frazeologia w Słowniku języka polskiego XVII i I połowy XVIII wieku*, w: A.M. Lewicki, red., *Problemy frazeologii europejskiej*, t. VI, „Norbertinum”, Lublin, s. 59–71.
- BASAJ Mieczysław, 1988, *Rozwój frazeologii staropolskiej w świetle słowników*, w: M. Basaj, D. Rytel, red., *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. IV, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 185–191.
- BASAJ Mieczysław, 1998, *Najstarsza warstwa frazeologii słowiańskiej*, w: J. Rusek, W. Boryś, red., *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Wydawnictwo Energeia, Warszawa, s. 249–253.
- BUTTLE Danuta, 1993, *Dziewiętnastowieczna frazeologia w świetle cytatów słownika wileńskiego*, w: M. Basaj, Z. Zagórski, red., *Munera linguistica Ladislao Kuraskiewicz dedicata*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 81–98.
- CHLEBDA Wojciech, 2001a, *Frazeologia polska minionego wieku*, w: S. Dubisz, S. Gajda, red., *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, s. 155–165.
- CHLEBDA Wojciech, 2001b, *Frazeologia*, w: S. Gajda, red., *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, s. 178–206.
- DOROSZEWSKI Witold, 1954, *Z zagadnień leksykografii polskiej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- EHEGOETZ Erika, 1981, *O reprezentacji frazeologii w „Słowniku języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego*, „Prace Filologiczne”, t. XXX, s. 95–103.
- FLIČIŃSKI Piotr, 2006, *Frazeologia w Słowniku wileńskim – rekonesans*, w: M. Białośkórska, red., *Studia językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 5, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 69–79.
- IGNATOWICZ-SKOWROŃSKA Jolanta, 2004, *Współczesna frazeografia polska*, w: J. Liberek, red., *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 109–119.
- JANOWSKA Aleksandra, PASTUCHOWA Magdalena, 1995, *Niebezpieczna kompetencja*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 11–19.
- JAWÓR Agnieszka, 2009, *O badaniach polskiej frazeologii historycznej*, w: M. Hawrysz, red., *Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2006–2007*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra, s. 57–67.

- KARŁOWICZ Jan, 1876, *Przyczynki do projektu wielkiego słownika polskiego*, w: *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności IV*, s. 15–20, <https://polona.pl/item/10915594/14/> (dostęp: 27.01.2018).
- KĘPIŃSKA Alina, 2011, *Nowy dykjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski, Lipsk, 1764, Michał Abraham Trotz*, w: M. Bańko, M. Majdak, M. Czeszewski, red., *Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny*, <http://www.leksykografia.uw.edu.pl> (dostęp: 27.01.2018).
- KUCAŁA Marian, 1973, *Wyrażenia i zwroty średniowieczne we współczesnej polszczyźnie*, „*Język Polski*”, R. LIII, nr 4, s. 184–194.
- MAJDAK Magdalena, 2008, *Słownik warszawski: koncepcja – realizacja – recepcja*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- MATUSZCZYK Bożena, 2001, *Leksykograficzne opracowanie frazeologii w „Słowniku języka polskiego” Samuela B. Lindego*, w: M. Bałowski, W. Chlebda, red., *Frazeografia słowiańska: księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 163–168.
- MATUSZCZYK Bożena, 2006, *Słownik języka polskiego S.B. Lindego. Warsztat leksykografa*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin.
- NOWAKOWSKA Alicja, 1995, *Frazeologia w „Słowniku języka polskiego” S.B. Lindego*, „*Poradnik Językowy*”, z. 8, s. 32–40.
- PIELA Agnieszka, 2016, *Pozorna tożsamość. Polskie tradycjonalizmy z semantycznym archaizmem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- PIOTROWSKI Tadeusz, 2001, *Zrozumieć leksykografię*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- PUZYŃSKA Jadwiga, 1961, „*Thesaurus*” Grzegorza Knapiusza. *Siedemnastowieczny warsztat pracy nad językiem*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- SIWKOWSKA Janina, 1953, *O słowniku języka polskiego Osieńskiego*, „*Poradnik Językowy*”, z. 5, s. 22–28.
- SKORUPKA Stanisław, 1981, *Rola Samuela Bogusława Lindego w leksykologii i leksykografii polskiej*, „*Prace Filologiczne*”, t. XXX, s. 49–57.
- SKORUPKA Stanisław, 1982, *Rozwój frazeologii w ostatnim sześćdziesięcioleciu*, w: J. Rieger, M. Szymczak, red., *Język i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918–1978). Materiały z konferencji naukowej. Warszawa, 25 października 1978*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 233–237.

- SKORUPKA Stanisław, 1985, *Stan i perspektywy rozwoju frazeologii porównawczej w Polsce*, w: M. Basaj, D. Rytel, red., *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. II, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 7–15.
- SKORUPKA Stanisław, 1988, *Pojmowanie frazeologii w historii leksykografii polskiej*, w: M. Basaj, D. Rytel, red., *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. IV, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 7–14.
- URBAŃCZYK Stanisław, 1991, *Słowniki i encyklopedie. Ich rodzaje i użyteczność*, Wydawnictwo Katowickie przy Fundacji dla Wspierania Śląskiej Humanistyki, Kraków–Katowice.
- WALCZAK Bogdan, 1988, *Kwalifikatory w słownikach języka polskiego*, w: M. Basaj, H. Borek, D. Buttler, red., *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci prof. M. Szymczaka*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 413–423.
- WALCZAK Bogdan, 1991, *Słownik wileński na tle dziejów polskiej leksykografii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- WALCZAK Bogdan, 1997, *Kontekst wyrazowy w leksykografii*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. LIII, s. 157–167.
- ŻMIGRODZKI Piotr, 2009, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- <http://www.osinski.ibi.uw.edu.pl> (dostęp: 27.01.2018).
- <http://www.leksykografia.uw.edu.pl> (dostęp: 27.01.2018).

Agnieszka Piel

O FRAZEOLOGII W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO Z XIX I POCZĄTKU XX WIEKU

Streszczenie

W polskiej lingwistyce od kilkadziesiątu lat obserwuje się marginalność studiów poświęconych dawnej warstwie frazeologicznej. Wpływ na ograniczone badania frazeologii historycznej wywierają różne czynniki. Jednym z nich są źródła leksykograficzne. Okazuje się, że w diachronicznym opisie frazeologii zmuszeni jesteśmy korzystać z historycznych słowników ogólnych (też gwarowych) polszczyzny. Niniejsze rozważania poświęcone zostały charakterystyce rejestracji frazeologii w wybranych słownikach języka polskiego, tj. w *Słowniku języka polskiego* S.B. Lindego oraz w tak zwanym *Słowniku wileńskim* i *Słowniku warszawskim*.

ABOUT PHRASEOLOGY IN POLISH LANGUAGE DICTIONARIES
FROM THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Summary

Polish linguistic studies have shown marginal interest in the old phraseological stratum for the last few decades. Various factors contribute to the limited research into historical phraseology. Lexicographic sources seem to be one of these factors. Owing to the absence of various types of sources exclusively dedicated to old word combinations, vital for the diachronic description of phraseology, we are limited to the use of universal historical dictionaries of Polish language. The considerations of this article are dedicated to the characteristics of how phraseology has been registered in the selected Polish language dictionaries such as: *The Dictionary of Polish Language* by Samuel Bogusław Linde, the so-called *Vilnius Dictionary* and *The Warsaw Dictionary*.